

Ewelina Kochowska^{a)}

 <https://orcid.org/0009-0000-2717-8480>

Stan obecny i perspektywy przyjęcia przez Serbię nowego prawa prywatnego międzynarodowego

Abstract: The Yugoslav Act of 1982 *on resolving conflict of laws with regulations of other countries* is still in force in the Republic of Serbia. The law drafted over 40 years ago was considered as innovative at the time of its adoption. At present, the Serbian academic community signals the need to update the current provisions of private international law, both in the spirit of approximation with the law of the European Union and in the need to better embed this law in the present legal order of the Republic of Serbia. The draft of a new act on private international law, prepared in 2014, was not adopted yet, although it was not formally rejected as such in Serbian legislative procedures (as of April 13, 2023) either. Though not formally binding, the draft law has been cited in recent years in the Serbian law journals, being an important point of reference for considerations on questions related to private international law in Serbia. It must be admitted that the progressive Serbian academic community turned out to be an active inspirer, creator and is now also a tireless advocate of changes in the field of private international law in Serbia.

Serbia, which has been an EU candidate since 2013, has no particular obligation to introduce specific solutions in the field of private international law into its national law neither before nor after accession. EU law in the field of private international law is contained in regulations that will be automatically and directly applicable in Serbia when it becomes a member of the European Union. This is a dilemma whether to adopt the provisions which, in principle, will have to be repealed after the accession. At the same time, there are several benefits of approximating the law before the accession, including accustoming legal practitioners in Serbia to apply solutions similar to those in the EU, and increasing legal certainty by applying similar solutions of private international law

^{a)} Dr, badaczka niezależna.

in transactions between entities from Serbia and the European Union (regardless of the accession prospects).

The author describes and summarizes the current state of regulations in Serbian private international law and analyses the main changes proposed in the draft law of 2014. The article also presents agreements binding Serbia in the field of private international law, including the still binding 1960 Polish-Serbian agreement.

Keywords: Serbia — former Yugoslavia — private international law — change of law — succession of international agreements

1. Obecnie obowiązujące przepisy o prawie właściwym

Obecnie obowiązująca ustawa z 1982 r. o rozwiązywaniu kolizji ustawodawstw z regulacjami innych państw w niektórych stosunkach¹ jest aktem stanowiącym spuściznę prawną po okresie funkcjonowania Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii. Przyjęta była w dniu 15 lipca 1982 r., a formalnie obowiązuje od 1 stycznia 1983 r. Została wprowadzona do porządku prawnego Serbii na mocy art. 12 Aktu Promulgacyjnego Konstytucji Republiki Serbskiej.

Przepisy ustawy jugosłowiańskiej należą do kodyfikacji „młodszej generacji” niż długo obowiązująca poprzednia polska ustawa — Prawo prywatne międzynarodowe z 1965 r.² Trzy inne państwa, bliskie geograficznie byłej Jugosławii, też w tym czasie przyjmowały swoje regulacje prawa prywatnego międzynarodowego — Austria (1978), Węgry (1979) i Turcja (1982). Gdy przepisy jugosłowiańskiej ustawy wchodziły w życie, z ogromnym uznaniem odnoszono się do jej nowoczesnych rozwiązań³. Rezultat prac odzwierciedlał *communis opinio* ówczesnej jugosłowiańskiej doktryny prawa prywatnego międzynarodowego. Nad projektem ustawy pracowały od początku lat siedemdziesiątych dwa prężne ośrodki prawnicze — Instytut Prawa Porównawczego w Belgradzie⁴ i Instytut ds. Prawa Międzynarodowego oraz Stosunków Międzynarodowych w Zagrzebiu. Prace koordynował prof. Borislav Blagojević. Ustawa była i jest nadal

¹ Serb. Zakon o rješavanju sukoba zakona s propisima drugih zemalja u određenim odnosima („Sl. list SFRJ”, br. 43/82 i 72/82 — ispr.), tekst dostępny na stronie: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_resavanju_sukoba_zakona_sa_propisima_drugih_zemalja.html [Dostęp: 13.04.2023 r.].

² Dz.U. 1965, nr 46, poz. 290.a.

³ P. Šarčević, *The New Yugoslav Private International Law Act*, „The American Journal of Comparative Law” 1985, Vol. 33, No. 2, s. 283—296.

⁴ Institut za uporedno pravo, aktualna strona: <https://iup.rs/en/about/> [Dostęp: 13.04.2023 r.].

ceniona za jej sprawną i przejrzystą redakcję, proste i zwięzłe formuły oraz odpowiedni poziom abstrakcji⁵.

Ustawa zawiera 109 przepisów i jest podzielona na 6 rozdziałów: przepisy ogólne (art. 1—13), prawo właściwe (art. 14—45), przepisy jurysdykcyjne i proceduralne (art. 46—85), uznanie i wykonanie zagranicznych orzeczeń (art. 86—101), specjalne postanowienia o reprezentacji konsularnej (art. 102—106) oraz postanowienia przejściowe i końcowe (art. 107—109). Ustawa odzwierciedla ugruntowane stanowisko serbskiej doktryny, iż prawo prywatne międzynarodowe stanowi zbiór norm regulujących nie tylko normy kolizyjne, lecz także normy określające jurysdykcję oraz zasady uznawania i wykonywania orzeczeń sądów zagranicznych⁶.

Ustawa z 1982 r. zawiera w przepisach ogólnych m.in. klauzulę porządku publicznego (art. 4), instytucję nieskuteczności obejścia prawa tzw. *fraus legis* (art. 5), odesłanie (art. 6), kwalifikację (art. 9), zasady stosowania prawa właściwego w przypadku niejednorodnych (niezunifikowanych) porządków prawnych (art. 10) oraz zasadę ustalania z urzędu treści prawa obcego (art. 13).

Brzmienie klauzuli porządku publicznego (art. 4) jest przykładem anachronizmu obowiązywania przepisów ustawy w obecnych realiach państwowych i ustrojowych Republiki Serbii, wskazuje bowiem, iż sąd serbski powinien powstrzymać się od zastosowania prawa obcego, jeśli będzie to „sprzeczne z podstawami systemu socjalnego (socjalistycznego) ustanowionego Konstytucją Socjalistycznej Federalnej Republiki Jugosławii”. W pierwotnej wersji projektu ustawy przyjętej w 1982 r. w sposób wyraźny posługiwano się terminem „porządek publiczny”, ale z jego użycia świadomie zrezygnowano na rzecz podkreślenia roli norm Konstytucji SFRJ. To właśnie brzmienie art. 4 jest przedmiotem bardzo licznych krytycznych opinii, nie tylko ze względu na ogólne wątpliwości co do dopuszczalności stosowania klauzuli porządku publicznego przy tym brzmieniu przepisu, lecz także ze względu na brak precyzji w użytych sformułowaniach i niezrozumiałe dla miejscowej doktryny narzucenie konieczności stosowania zasad konstytucyjnych do materii prawa prywatnego międzynarodowego. Zawężenie rozumienia klauzuli porządku publicznego do zgodności z normami konstytucyjnymi w rezultacie ograniczyło znaczenie tej instytucji w praktyce stosowania jugosłowiańskiego PPM⁷.

⁵ V.E. Šaula, *Reform of private international law in countries successors of the former Yugoslavia: new legal challenges v. legal tradition*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad” 2019, No 53 (4), s. 1349.

⁶ M. Stanivuković, M. Živković, *Međunarodno privatno pravo: opšti deo*, wyd. 7, Beograd, 2021, s. 14.

⁷ V. Šaula, *Public policy and its role in contemporary circumstances*, „Godišnjak pravnog fakulteta” 2019, Vol. 1 No. 41, s. 55—71.

Przepis art. 5 stanowi o niemożności zastosowania prawa właściwego zgodnie z postanowieniami ustawy, jeżeli miałyby to doprowadzić do niezastosowania prawa serbskiego (tzw. *fraus legis*). Realizacja *fraus legis* polega zwykle na zmianie stanu faktycznego (np. rzecz jest przenoszona, zmieniane jest obywatelstwo, strony decydują się na podróż do jakiegoś państwa) celem zastosowania względniejszego prawa zamiast prawa mniej korzystnego.

Odesłanie (art. 6) ma zastosowanie do wszystkich statutów objętych zakresem stosowania ustawy, bez jakichkolwiek wyłączeń (w tym wyłączeń dotyczących zobowiązań umownych czy w sytuacjach wyboru prawa).

Przepis art. 9 precyzuje, iż prawo obce powinno być zastosowane w znaczeniu pojęć prawnych prawa obcego. Poza normatywną regulacją pozostają praktyczne aspekty kwalifikacji *lex causae*. W doktrynie serbskiej przeważa stanowisko, iż faktycznie kwalifikacja musi uwzględniać zakres pojęć i poszukiwań wyznaczony przez sąd rozstrzygający w sprawie (*lex fori*). Mechanizm kwalifikacji jest w rezultacie dwustopniowy (tzw. dwa kroki) — w pierwszym kroku ma miejsce kwalifikacja według *lex fori*, która po wstępnym ustaleniu treści prawa właściwego jest w drugim kroku korygowana przez *lex causae*⁸.

Rozwiązania w zakresie zasad stosowania prawa właściwego w przypadku niejednorodnych (niezunifikowanych) porządków prawnych miały duże symboliczne znaczenie dla doktryny jugosłowiańskiej. W piśmiennictwie pozostały rozważania jeszcze z lat siedemdziesiątych (tj. z okresu prac nad ustawą z 1982 r.) o roli przepisów kolizyjnych w odniesieniu do państw federalistycznych (takich jak była Jugosławia). Rozważania dotyczyły konkurujących poglądów w zakresie dopuszczalności i niedopuszczalności zawierania w normach prawa prywatnego międzynarodowego norm regulujących stosunki (kolizje) wewnętrzne pomiędzy porządkami prawnymi części składowych państw sfederowanych. Zwracano uwagę, że takie normy regulowane są w Konstytucji lub innych aktach ustrojowych danego państwa sfederowanego⁹. Ostatecznie jednak jugosłowiański ustawodawca zdobył się na przyjęcie w art. 10 rozwiązań wkraczających również w sferę reguł kolizyjnych wewnętrznych w wypadku braku tego typu norm właściwych dla niejednorodnych (niezunifikowanych) porządków prawnych (tj. w pierwszej kolejności należy poszukiwać wewnętrznych reguł kolizyjnych państw federacyjnych, a w ich braku należy zastosować prawo tej części państwa federacyjnego, która ma największy związek ze sprawą).

⁸ V.Ž. Čolović, *Kvalifikacija kolizione norme*, „Strani pravni život” 2018, No 3, s. 5—24.

⁹ M. Živković, *Primena kolizione norme međunarodnog privatnog prava na pravo države sa nejedinstvenim pravnim područjem*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu” 1982, No 22, s. 473—489.

Przepis art. 13 jest jednoznaczny w zakresie, w jakim stanowi o ustalaniu *ex officio* przez sąd treści prawa obcego. Sąd w przypadku konieczności ustalenia treści prawa właściwego może kierować wnioski do organu właściwego w zakresie zarządzania wymiarem sprawiedliwości. W doktrynie pojawiły się pogłębione rozważania dotyczące praktycznego aspektu związanego z kosztami tłumaczeń¹⁰. Ogólne brzmienie art. 13 nie wyjaśnia, czy organizację i pokrycie kosztów tłumaczeń tekstu prawa obcego powinno zapewnić serbskie Ministerstwo Sprawiedliwości czy też sekretariat sądu rozstrzygającego sprawę. Profesor M. Živković skłania się ku tezie, iż to na sekretariacie sądu spoczywa obowiązek organizacji i pokrycia kosztów tłumaczeń tekstu prawa obcego, choć w praktyce zdarzały się również sytuacje, w których Ministerstwo Sprawiedliwości dokonywało takich tłumaczeń.

W doktrynie ustalony jest pogląd, że z przepisu art. 13 można wnioskować o obowiązku ustalenia przez sąd z urzędu treści prawa obcego. Wyklucza to możliwość uchylecia się przez sąd od ustalenia prawa obcego w przypadkach, gdy jest ono trudne lub niemożliwe do ustalenia¹¹. W tym zakresie brak jest w serbskiej ustawie rozwiązania analogicznego do art. 10 ust. 2 polskiej ustawy prawo prywatne międzynarodowe.

Ustawa z 1982 r. zawiera tylko jeden przepis intertemporalny. Zgodnie z art. 107 ustawy nie stosuje się do spraw powstałych przed wejściem w życie niniejszej ustawy (tj. przed 1 stycznia 1983 r.).

Rozdział 2 (art. 14—45) zawiera regulacje dotyczące ustalania prawa właściwego. Rozdział nie ma wyraźnie obranej struktury. I tak — przepisy art. 14—17 dotyczą statutu personalnego osób fizycznych i prawnych, art. 18 statutu rzeczowego, art. 19—25 prawa właściwego dla zobowiązań, art. 26 prawa właściwego czynności jednostronnych, art. 27 prawa właściwego dla bezpodstawnego wzbogacenia, art. 28—29 prawa właściwego dla odpowiedzialności pozaumownej, art. 30—31 prawa właściwego dla spraw spadkowych, art. 32—39 prawa właściwego dla spraw małżeńskich i związków faktycznych, art. 40—45 prawa właściwego dla spraw rodzicielskich.

Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych ustalana jest w oparciu o łącznik obywatelstwa (art. 14 ust. 1). Jeżeli jednak osoba fizyczna byłaby niezdolna do czynności prawnych (np. ubezwłasnowolniona)

¹⁰ M. Živković, S. Marjanović, *Nekoliko pitanja u vezi s primjenom međunarodnih ugovora u međunarodnom privatnom pravu republike srbije*, „Pravni Vjesnik” 2019, Vol. 35, no 3/4, s. 261—293.

¹¹ A. Nikolić, *Posledice nemogućnosti utvrđivanja sadržine merodavnog stranog prava u sudskim postupcima sa elementom inostranosti — de lege lata i de lege ferenda*, w: *Identitetški preobražaj Srbije, Prilozi projektu 2017 — kolektivna monografija*, red. R. Vasić, B. Čučković, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2018, s. 148.

w świetle prawa państwa, którego jest obywatelem, to zgodnie z art. 14 ust. 2 nadal uważa się ją za zdolną do czynności prawnych, jeżeli posiada zdolność do czynności prawnych kraju, w którym powstało zobowiązanie. Zasady tej nie stosuje się do stosunków rodzinnych oraz dziedziczenia (art. 14 ust. 4). W przypadku bezpaństwowców prawem właściwym dla statutu personalnego jest prawo miejsca zamieszkania (art. 12 ust. 1), w jego braku prawo miejsca pobytu (art. 12 ust. 2), a w sytuacji braku miejsca pobytu ostatecznie stosuje się prawo serbskie (art. 12 ust. 3).

Opieka (kuratela), zgodnie z art. 15 ust. 1, podlega prawu właściwemu ze względu na obywatelstwo podopiecznego. Statut opieki (kurateli) ma zastosowanie również do stosunków pomiędzy opiekunem i podopiecznym, w tym do zakresu reprezentacji prawnej. Jeżeli decyzję o oddaniu pod opiekę (kuratelę) podjął właściwy organ państwa obcego, zakres uprawnień przedstawicielskich określa się zgodnie z prawem, na podstawie którego wydano decyzję.

Pochodzenie osoby prawnej ustala się na podstawie prawa jej utworzenia (art. 17 ust. 1). W sytuacji, gdy rzeczywista siedziba osoby prawnej znajduje się jednak w innym państwie niż państwo utworzenia i jednocześnie prawo państwa swojej rzeczywistej siedziby uznaje jej podmiotowość, podlega ona prawu tego innego państwa. W doktrynie utrwalony jest pogląd, iż do sporów związanych z kwestią statusu prawnego spółki zastosowanie ma art. 17, jednak stosunki prawne pomiędzy założycielami podmiotów prawnych (głównie spółek i umów spółek) podlegają ocenie statutu zobowiązaniowego (art. 19—20)¹².

Przepisy art. 19—25 dotyczą prawa właściwego dla zobowiązań umownych. Art. 19 stanowi o prymacie autonomii woli stron w odniesieniu do wyboru prawa właściwego. Przepis art. 20 zawiera katalog dyspozycji norm prawa prywatnego międzynarodowego i łączników w przypadku braku wyboru prawa. Katalog w art. 20 nie jest zamknięty. Art. 20 pkt 20 stanowi, iż prawem właściwym dla innych zobowiązań umownych niż wymienione w art. 20 jest prawo miejsca zamieszkania lub siedziby oferenta w momencie przyjęcia oferty. Ustawodawca w zdaniu wprowadzającym do art. 20 zastrzegł, że należy zastosować normy kolizyjne wskazujące na właściwość porządku prawnego związanego „ze szczególnymi okolicznościami sprawy”. To oznacza, że prawo właściwe dla umów (w przypadku braku autonomii woli) jest ustalane przede wszystkim na podstawie art. 20 pkt 1—20, z zastrzeżeniem, że można od nich odstąpić, jeżeli z okoliczności konkretnej sprawy wynika, że umowa ma bliższy związek z prawem innego państwa.

¹² M. Petrović, *Ugovor o ortakluku iz ugla međunarodnog privatnog prava srbije*, „Revija Kopaoničke Škole Prirodnog Prava” 2022, No 2, s. 40.

Współcześnie wraz z rozwojem nowych typów umów katalog zawarty w art. 20 pkt 1–20 wydaje się nie w pełni wyczerpujący, a przy tym nie jest jednoznacznie rozstrzygnięta konkurencja pomiędzy normą kolizyjną z art. 20 zd. 1 (właściwość prawa wynikająca „ze szczególnych okoliczności”) a normami z katalogu art. 20 pkt 1–20. W piśmiennictwie serbskim można nawet odnaleźć dość szczegółowe rozważania w zakresie komplikacji przy ustalaniu prawa właściwego dla umów nienazwanych. W przypadku braku wyboru prawa właściwego przez strony umowy dystrybucji przepisy art. 20 ust. 1–19 nie przewidują rozwiązania w zakresie łącznika normy kolizyjnoprawnej, w tym umowa agencji (art. 20 ust. 3) nie w pełni oddaje charakter tego rozbudowanego i często występującego w międzynarodowej wymianie handlowej stosunku zobowiązaniowego zawieranego pomiędzy dostawcą a dystrybutorem. Poszukiwanie łącznika prawa właściwego odbywa się więc na podstawie art. 20 ust. 20, tj. w oparciu o łącznik dla „innych typów umów”, którym jest prawo miejsca zamieszkania lub siedziby oferenta z momentu przyjęcia oferty, chyba że „ze szczególnych okoliczności” wynika właściwość innego prawa (art. 20 zd. 1). Z uwagi na to, że dość często trudno określić, która ze stron jest oferentem (zwłaszcza w przypadku wieloletniego odnawiania umów przez strony), może pojawić się konieczność poszukiwania prawa właściwego w oparciu o łącznik „szczególnych okoliczności”, który może prowadzić do wskazania (tytułem przykładu) prawa właściwego dla miejsca realizacji świadczenia usług dystrybucyjnych¹³.

Dochowanie formy czynności prawnej ustalone jest na podstawie art. 7, który alternatywnie odsyła do stosowania prawa państwa, w którym umowa została zawarta (*locus regit actum*), lub prawa państwa, ze względu na treść umowy (*lex causae*). Wystarczy, że jedno z tych praw uzna, że warunki formalne są spełnione, aby umowa była ważna. Wobec tego umowa jest ważna, jeżeli jest ważna albo na podstawie prawa państwa, w którym została zawarta, albo na mocy prawa państwa, które zostało uznane za właściwe na podstawie norm kolizyjnych z art. 19 i 20.

W przypadku czynności prawnych związanych z nieruchomościami prawo właściwe dla tych umów ustalone jest w oparciu o normę kolizyjną z art. 21, który odnosi się do wyłącznego stosowania prawa państwa, w którym położona jest nieruchomość (*lex rei sitae*). W doktrynie obecne są rozważania w przedmiocie praktycznego zastosowania normy kolizyjnej w odniesieniu do czynności dotyczących nieruchomości położonych poza Serbią. Wątpliwości w tym zakresie wynikają po części z treści art. 56, stanowiącego o wyłącznej jurysdykcji sądów serbskich wobec

¹³ S. Đorđević, *Merodavno pravo za ugovor o distribuciji u međunarodnom privatnom pravu Srbije*, Zbornik radova „Usluge i prava korisnika”, Kragujevac, 2020, s. 75–106.

nieruchomości położonych w Serbii oraz terytorialnej właściwości notariuszy w Serbii (co w ocenie doktryny serbskiej nie wyklucza możliwości dokonywania przed notariuszami serbskimi czynności prawnych dotyczących nieruchomości położonych poza granicami Serbii, czyli podlegających prawu państwa położenia nieruchomości)¹⁴.

Pełnomocnictwo podlega prawu wybranemu przez strony czynności prawnej (art. 19), a jeżeli strony nie dokonały wyboru prawa, prawem właściwym jest państwo, w którym pełnomocnik ma miejsce zamieszkania, tj. siedziby (art. 20 ust. 3), chyba że z całokształtu okoliczności konkretnej sprawy wynika, że umowa o pełnomocnictwo ma ściślejszy związek z prawem innego państwa, które jest wówczas stosowane (art. 20 zd. 1), lub pełnomocnictwo dotyczy nieruchomości, co oznacza, że właściwe jest prawo miejsca położenia nieruchomości (art. 21). Formę pełnomocnictwa ustala się na podstawie prawa właściwego zgodnie z art. 7. W doktrynie zauważa się brak specjalnych regulacji w zakresie prawa właściwego dla reprezentacji bez umocowania lub w przypadku przekroczenia umocowania do działania. W tych warunkach zastosowanie ma ogólna klauzula z art. 2 prowadząca do zastosowania prawa serbskiego (*lex fori*) oraz „ogólnych zasad prawa prywatnego międzynarodowego”¹⁵.

Przepisy art. 32—38 dotyczą małżeństw i małżeńskich stosunków majątkowych. Zdolność do zawarcia związku małżeńskiego podlega prawu obywatelstwa nupturientów z momentu zawarcia małżeństwa (art. 32 ust. 1). Przepis art. 32 ust. 2 dotyczący przeszkód małżeńskich wprowadza konieczność wzięcia pod uwagę norm wymuszających swoją właściwość wynikających z *lex fori* (jest to w ocenie doktryny bodaj jedyny przepis ustawy będący normą wymuszającą swoją właściwość)¹⁶. Jeśli więc istnieją przeszkody do zawarcia małżeństwa, nie zostanie ono zawarte. Od tych norm nie można odstąpić i mają one zastosowanie do wszystkich małżeństw zawieranych w Serbii, niezależnie od istnienia lub nieistnienia elementu obcego oraz obywatelstwa osób zawierających małżeństwo. Formalne wymogi skuteczności zawarcia małżeństwa podlegają prawu miejsca zawarcia małżeństwa (art. 33).

Do umów o uregulowanie stosunków majątkowych małżonków (np. umów upoważniających jednego z małżonków do zarządzania i rozporządzania

¹⁴ S. Đorđević, *Postupanje javnog beležnika prilikom zaključenja ugovora koji za predmet ima sticanje stvarnog prava na nepokretnosti koja se nalazi u inostranstvu — nekoliko napomena iz ugla međunarodnog privatnog prava*, „Revija Kopaoničke Škole Prirodnog Prava” 2020, No 2, s. 181—196.

¹⁵ S. Đorđević, *Određivanje merodavnog prava za ugovorno zastupanje*, Zbornik radova „Usluge i vladavina prava”, Kragujevac, 2021, s. 99—113.

¹⁶ J. Stojić-Dabetić, *Prinudne norme neposredne primene u međunarodnom privatnom pravu*, „Pravo — teorija i praksa” 2018, Vol. 35, No 4—6, s. 54.

ich wspólnym majątkiem lub umów o podział majątku wspólnego) zastosowanie ma norma kolizyjna z art. 37, zgodnie z którą stosuje się prawo właściwe dla ich osobistych i prawnych stosunków majątkowych z art. 36. Oznacza to, że dla umów regulujących stosunki majątkowe małżonków zastosowanie mają kolejno: prawo państwa, którego obywatelami są małżonkowie w chwili zawarcia umowy; prawo państwa, w którym wspólnie mieszkają w chwili zawarcia umowy (jeżeli małżonkowie posiadają różne obywatelstwa); prawo państwa, w którym mieli ostatnie wspólne miejsce zamieszkania (jeżeli małżonkowie nie mają wspólnego obywatelstwa ani wspólnego miejsca zamieszkania w tym samym państwie w momencie zawarcia umowy); a ostatecznie prawo Republiki Serbii (jeżeli prawa właściwego nie można ustalić w żaden z wyżej wymienionych sposobów). Małżonkowie mogą też wybrać prawo właściwe dla małżeńskiej umowy majątkowej (art. 37 ust. 2).

Jugosłowiańska ustawa wprowadziła już na początku lat osiemdziesiątych normy kolizyjne dla umów dotyczących stosunków majątkowych konkubentów (partnerów w związkach nierejestrowanych). Zgodnie z art. 39 dla tych umów zastosowanie ma prawo obywatelstwa konkubentów w chwili zawarcia umowy, a jeżeli konkubenci nie mają tego samego obywatelstwa, zastosowanie ma prawo kraju, w którym mają wspólne zamieszkiwanie w chwili zawarcia umowy. Jednocześnie doktryna sceptycznie ocenia możliwości kwalifikacji skutków prawnych zagranicznych małżeństw (związków) jednopłciowych w ramach dyspozycji art. 36—39¹⁷.

Przepis art. 42 nadal zawiera rozwiązanie w zakresie prawa właściwego dla spraw alimentacyjnych. Z chwilą związania się przez Serbię Protokołem o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych z 23 listopada 2007 r. (tj. od 1 sierpnia 2013 r.) art. 42 nie jest już stosowany. W piśmiennictwie serbskim pojawiło się wiele praktycznych i realnie występujących wątków stosowania prawa właściwego dla zobowiązań alimentacyjnych, niejednokrotnie wykraczających poza kwestie redakcji samych przepisów kolizyjnych (np. pojawiają się rozważania o dopuszczalności przed serbskim notariuszem umowy o alimenty w przypadku istnienia wcześniejszego orzeczenia sądu zagranicznego)¹⁸.

¹⁷ M. Jovanović, *Inostrane registrovane istopolne zajednice života pred kolizionim pravilima srpskog međunarodnog privatnog prava: crno-beli odraz slike duginih boja?*, w: Zbornik „Liber amicorum Gašo Knežević” 2016, s. 167—190; M. Stančić, *Nasledna prava supružnika iz istopolnog braka zaključenog u inostranstvu i primena supstitucije*, „Revija Za Evropsko Pravo” 2016, Nr 18 (2—3), s. 53—79.

¹⁸ S. Đorđević, *Postupanje javnog beležnika prilikom zaključenja sporazuma o zakonskom izdržavanju sa elementom inostranosti — nekoliko napomena iz ugla međunarodnog privatnog prava*, „Revija Kopaoničke Škole Prirodnog Prava” 2022, No 2, s. 53—71.

Zgodnie z art. 30 ust. 1 dla dziedziczenia właściwe jest prawo państwa, którego obywatelem był spadkodawca w chwili śmierci. Jest to zasada ogólna i ma zastosowanie do wszystkich kwestii dziedziczenia z elementem obcym, z wyjątkiem zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu oraz formy testamentu. Zdolność do sporządzenia testamentu podlega bowiem prawu państwa, którego obywatelem był spadkodawca w chwili sporządzania testamentu. Co się zaś tyczy formy testamentu, to pomimo związania się od 27 kwietnia 1992 r. Konwencją dotyczącą kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych, sporządzonej w Hadze dnia 5 października 1961 r., w opinii doktryny serbskiej katalog dopuszczalnych form testamentu z art. 31 ma nadal zastosowanie, z jednej strony z uwagi na zbieżność rozwiązań art. 31 oraz art. 1 konwencji haskiej z 1961 r., a z drugiej z uwagi na dodatkową przesłankę ważności testamentu w oparciu o *lex fori* (art. 31 ust. 1 pkt 5)¹⁹.

Przepis art. 27—29 stanowi o prawie właściwym dla zobowiązań pozaumownych. Prawem właściwym dla zobowiązań pozaumownych jest zgodnie z art. 28 ust. 3 prawo miejsca popełnienia czynu niedozwolonego lub prawo miejsca, w którym pojawiły się skutki tego czynu, pod warunkiem, iż czyn jest uznany za niedozwolony w porządku prawnym jednego z tych dwóch miejsc. Rozwiązanie zyskało aprobatę doktryny, dla której zdarzenie nigdy nie powinno być rozważane jako czyn niedozwolony, jeśli czyn ten nie był taki w miejscu jego popełnienia lub ujawnienia się²⁰.

2. Projekt nowej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym

W dniu 15 lipca 2014 r. na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Serbii pojawiła się ostateczna wersja projektu ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym²¹. Projekt był efektem prac w latach 2009—2014 grupy roboczej powołanej przy Ministerstwie Sprawiedliwości

¹⁹ S. Đorđević, *Primena međunarodnog privatnog prava u javnobeležničkoj praksi (kratka uputstva i objašnjenja)*, strona notariatu serbskiego (Javnobeležnička komora Srbije): https://beleznik.org/public/documents/upload/uputstvo_za_primenu_mpp_u_jb_praksi.pdf, s. 28—32 [Dostęp: 13.04.2023 r.].

²⁰ Z. Matić, *The Yugoslav Act Concerning Private International Law*, „Netherlands International Law Review” 1983, Vol. 30, Issue 02, s. 222.

²¹ Serb. Nacrt Zakona o međunarodnom privatnom pravu, dokument dostępny na stronie: <https://www.mpravde.gov.rs/obavestenje/6274/konacna> [Dostęp: 13.04.2023 r.].

Republiki Serbii pod kierownictwem prof. Mirko Živkovića, wykładowcy z Wydziału Prawa Uniwersytetu w Niszu, uznanego i aktywnego w działaniach prointegracyjnych (prounijnych) ośrodka akademickiego w Serbii²².

Powodów podjęcia prac nad ustawą było wiele, a cel zbliżenia regulacji do dorobku prawa UE nie był jedyny. Przede wszystkim obecnie obowiązująca ustawa z 1982 r. budzi wiele wątpliwości co do jej adekwatności i aktualności w obecnym porządku prawnym Republiki Serbskiej. Tekst tej ustawy w wielu miejscach (a dokładnie w 176 miejscach) przywołuje nazwę „Federalna Republika Jugosławii” (w tym w tak istotnych postanowieniach jak przepis dotyczący klauzuli porządku publicznego), a nazwa „Republika Serbska” czy przymiotnik „serbski” w ogóle nie występują. W tym zakresie trwa stan niedostosowania postanowień tej ustawy do norm Konstytucji Republiki Serbskiej z 2006 r.²³ Ponadto część przepisów ustawy z 1982 r. już nie obowiązuje z uwagi na przyjmowane w ustawach serbskich szczególnych rozwiązania szczególne w zakresie prawa właściwego (np. w ustawie o żegludze morskiej i śródlądowej²⁴, w ustawie o zobowiązaniach i sprawach majątkowych w stosunkach prawnych w ruchu lotniczym²⁵ czy w ustawie o prawie arbitrażowym²⁶) oraz z uwagi na związanie się przez Serbię postanowieniami umów międzynarodowych (np. nie obowiązuje już art. 42 i n. ustawy z 1982 r. z uwagi na ratyfikację w 2013 r. Protokołu haskiego z 2007 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych)²⁷.

W ustawie z 1982 r. brak jest praktycznych rozwiązań, które dotyczą aktualnych problemów dość licznej diaspory serbskiej na świecie. Jednym z takich praktycznych i powszechnych problemów jest kwestia ustalenia prawa właściwego dla nazwisk. W ostatnich latach odnotowuje się liczne przykłady rozdzwiewku pomiędzy sposobem ustalania nazwisk dzieci obywateli serbskich mieszkających w innych państwach a regulacjami serbskimi. W praktyce pojawiły się sytuacje, w których takie dzieci noszą różne nazwiska w Serbii oraz w państwie miejsca zamieszkania.

²² Strona Wydziału Prawa Uniwersytetu w Niszu: <http://www.prafak.ni.ac.rs/en/> [Dostęp: 13.04.2023 r.].

²³ Ustav Republike Srbije „Službeni glasnik RS” br. 98/2006, 16/2022.

²⁴ Zakon o pomorskoj i unutrašnoj plovidbi — „Službeni glasnik RS”, br. 87 od 21. novembra 2011, 104 od 27. novembra 2013, 18 od 13. februara 2015, 113 od 17. decembra 2017 — dr. zakon, 83 od 29. oktobra 2018.

²⁵ Zakon o obligacionim i osnovama svojinsko-pravnih odnosa u vazdušnom saobraćaju (ustawa o zobowiązaniach i podstawach majątkowych — stosunki prawne w ruchu lotniczym) — „Službeni glasnik RS”, br. 87 od 21. novembra 2011, 66 od 27. jula 2015.

²⁶ Zakon o arbitraži (prawo arbitrażowe) — „Službeni glasnik RS”, br. 46/2006 od 2.6.2006. godine.

²⁷ M. Živković, *O primeni haškog protokola o merodavnom pravu za obaveze izdržavanja u međunarodnom privatnom pravu republike srbije*, 2013, No 65, s. 79—94.

Za taki stan rzeczy odpowiedzialny jest brak regulacji kolizyjnych w warunkach, których organy serbskie stosują serbskie regulacje przepisów o stanie cywilnym (*lex fori*). A wszystko to w obliczu obserwowanej skłonności obywateli serbskich do integrowania się w innych państwach i społeczeństwach, co wymusza uproszczenia przy zapisie nazwisk alfabetem łacińskim i sprzyja tendencji do usuwania znaków diakrytycznych. Doktryna serbska wskazuje, iż ten esencjonalny dla społeczeństwa serbskiego proces nie powinien umykać spod zastosowania regulacji prawa prywatnego międzynarodowego²⁸.

Pośród siedmiu państw byłej Federalnej Republiki Jugosławii obecnie jedynie Serbia oraz Bośnia i Hercegowina nadal stosują przepisy ustawy z 1982 r. W ostatnich latach w państwach byłej SFRJ miały miejsce liczne zmiany prawa prywatnego międzynarodowego. Nowe regulacje prawa prywatnego międzynarodowego Słowenia posiada już od 2004 r., Północna Macedonia od 2007 r., Czarnogóra od 2014 r., Chorwacja zaś od 2017 r. Jeśli dodatkowo wziąć pod uwagę przyjęte nowelizacje norm kolizyjnych w innych państwach regionu (w Bułgarii w 2005 r., w Albanii w 2011 r.), to wskazać należy na daleko idącą zachowawczość władz serbskich w tej sprawie²⁹. Właściwie uznać można, że tylko Bośnia i Hercegowina, która nie opracowała jeszcze nawet projektu nowej ustawy, przyjęła bardziej wyczekującą postawę³⁰.

Projekt ustawy zawiera 199 artykułów i podzielony jest na 4 części: część ogólną, część szczególną, uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądów zagranicznych oraz przepisy przejściowe i końcowe. Przepisy ogólne dotyczące prawa właściwego zawarte są w art. 36—45 projektu i następują po przepisach ogólnych (wprowadzających) w art. 1—10 projektu oraz po ogólnych przepisach dotyczących jurysdykcji w art. 11—35 projektu. Rozległa część ustawy w art. 36—181 projektu jest zbiorem rozwiązań szczegółowych w zakresie jurysdykcji i prawa właściwego, a w końcowej części w art. 182—193 projektu zawarto przepisy w zakresie uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń. Logika zaproponowanej chronologii odzwierciedla porządek rozważań sędziego serbskiego, który rozstrzyga najpierw kwestię, czy jako przedstawiciel serbskiego wymiaru sprawiedliwości posiada kompetencję do rozstrzygnięcia danego sporu z elementem

²⁸ M. Stanivuković, *Lično ime deteta u srpskom međunarodnom privatnom pravu*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad” 2017, vol. 51, br. 1, s. 23—43.

²⁹ Ch. Jessel-Holst, *The Reform of Private International Law Acts in South East Europe, with Particular Regard to the West Balkan Region*, „18 Annals Fac. L.U. Zenica” 2016, Vol. 133.

³⁰ J. Alihodžić, Z. Meškić, A. Duraković, *Accepting EU private international law standards into the legal system of Bosnia and Herzegovina: what can be done while waiting for Godot?*, „Lexonomica” 2019, Vol. 11, No. 2, s. 151—174.

zagranicznym (tj. czy posiada jurysdykcję), a dopiero w wypadku pozytywnego stwierdzenia w tym zakresie przechodzi do rozstrzygnięcia sporu, w ramach którego będzie musiał również ustalić prawo właściwe. Projekt ustawy odwraca więc kolejność przyjętą w ustawie z 1982 r. (w obecnie obowiązującej ustawie w pierwszej kolejności uregulowane są przepisy dotyczące prawa właściwego, a następnie zawarte są normy jurysdykcyjne).

W części szczególnej (art. 46—181 projektu) wyodrębniono obszary, co do których zaproponowano rozwiązania (obok przepisów jurysdykcyjnych) w zakresie prawa właściwego dla następujących obszarów: osoby fizyczne i prawne (art. 46—66 projektu), sprawy rodzinne (art. 67—113 projektu), sprawy spadkowe (art. 114—122 projektu), sprawy rzeczowe (art. 123—134 projektu), sprawy dotyczące papierów wartościowych (art. 135—138 projektu), sprawy z zakresu własności intelektualnej (art. 139—141 projektu), zobowiązania umowne (art. 142—162 projektu) i zobowiązania pozaumowne (art. 163—181 projektu). W ten sposób ustawodawca skupił w poszczególnych częściach normy jurysdykcji i prawa właściwego dla poszczególnych obszarów stosowania prawa, czyniąc układ ustawy przejrzystym i wygodnym dla praktyków.

Regulacja jest z jednej strony dość rozległa, lecz jako zawierająca w jednym akcie prawnym przepisy zarówno jurysdykcyjne, jak i prawa właściwego oraz uznania zagranicznych orzeczeń może stanowić niezwykle ułatwienie dla prawników praktyków. Wskazać należy, iż zupełnie inny trend prezentują zmiany legislacyjne w Chorwacji, która zdecydowała się przyjąć w 2017 r. nowe przepisy prawa prywatnego międzynarodowego w wersji bardzo uproszczonej i krótszej od ustawy z 1982 r. i od omawianego projektu redakcji. Chorwacja przyjęła nową ustawę prawo prywatne międzynarodowe, zawierającą 81 artykułów dotyczących prawa właściwego, jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń, zaś ustawa serbska ze 199 artykułami jest ponad dwa razy dłuższym aktem prawnym. Po części jest to spowodowane tym, że serbski projekt zawiera rozbudowane redakcyjnie przepisy, konsumujące rozległe obszary uregulowane kilkoma rozporządzeniami unijnymi w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego (o tym szerzej w dalszej części) i z oczywistych względów nie zawiera odesłań do stosowanego wprost prawa unijnego, jak to ma miejsce w przypadku ustawy chorwackiej³¹.

³¹ Tekst prawa prywatnego międzynarodowego Chorwacji znajduje się na stronie: <https://www.zakon.hr/z/947/Zakon-o-me%C4%91unarodnom-privatnom-pravu> [Dostęp: 13.04.2023 r.]; uzasadnienie do chorwackiej ustawy dostępne jest w dokumencie (na stronach 24—40) na stronie: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/2017/09%20rujan/55%20sjednica%20Vlade%20Republike%20Hrvatske//55%20-%203.pdf> [Dostęp: 13.04.2023 r.].

Projektodawca umiejscowił już we wstępnej części zasadę pierwszeństwa umów międzynarodowych zawierających postanowienia w zakresie objętym przedmiotem regulacji (art. 2 projektu, w obecnej ustawie z 1982 r. jest to art. 3). We wstępnej części zamieszczono także przepisy dotyczące kwalifikacji oraz łączników, do których odwołują się normy jurysdykcyjne i prawa właściwego.

Co do zasady kwalifikacja ma opierać się o ocenę *lex fori* (art. 3 ust. 1 projektu), a kwalifikacja funkcjonalna odwołująca się do wskazanego prawa właściwego ma dotyczyć jedynie instytucji nieznanymi prawu serbskiemu (art. 3 ust. 2 projektu). To rozwiązanie budzi wiele zastrzeżeń w doktrynie, przywiązanej do dotychczasowej kwalifikacji funkcjonalnej. Wskazuje się, że istotą stosowania prawa właściwego jest naśladowanie przez sędziego serbskiego rozumowania sędziego zagranicznego. Zapobiega to stosowaniu prawa obcego, które byłoby sprzeczne z naturą i duchem tego prawa. Przyznaje się, że najłatwiej jest zdefiniować normę kolizyjną i jej elementy zgodnie z *lex fori*, ale to rozwiązanie nie zawsze musi prowadzić do określenia prawa właściwego. Rozważa się w doktrynie korzyści płynące z odwrócenia zaproponowanej zasady na rzecz kwalifikacji *lex fori* tylko w zakresie sporu co do wykładni pojęcia lub instytucji prawnej w uregulowaniu stosunku cywilnoprawnego na podstawie prawa obcego³².

Projekt wprowadza do systemu prawa serbskiego łącznik zwykłego pobytu dla osób fizycznych oraz dla osób prawnych, a także zapewnia jego liczne zastosowanie w części szczególnej ustawy, wypierając w tym względzie tradycyjny łącznik obywatelstwa. Zwykły pobyt osoby fizycznej ma miejsce w państwie, gdzie znajduje się jej centrum życiowe oraz gdzie zwykle przebywa, nawet w przypadku braku rejestracji we właściwym urzędzie czy też bez względu na posiadanie prawa pobytu czy osiedlenia się (art. 6 ust. 1 projektu). Zwykły pobyt osób prawnych znajduje się w państwie, gdzie centralna administracja osoby prawnej jest zlokalizowana (art. 7 ust. 1 projektu).

Projekt opiera się na współczesnych rozwiązaniach w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego i zawiera następujące rozwiązania o charakterze ogólnym: odesłanie (art. 37 projektu), zasady stosowania prawa w przypadku niejednorodnych porządków prawnych (art. 38), ogólna klauzula derogacji (art. 39), ustalanie treści (tekstu) prawa obcego (art. 40), zaświadczenie o treści prawa serbskiego (art. 41), wykładnia prawa właściwego (art. 42), klauzula porządku publicznego (art. 43), przepisy wymuszające swoją właściwość (art. 44) oraz dochowanie formy według prawa właściwego (art. 45).

³² V. Čolović, *Kwalifikacija...*, s. 19–20.

Definicja przepisów wymuszających swoją właściwość jest zawarta w art. 44 projektu (obecnie obowiązująca ustawa z 1982 r. nie zawiera normatywnej definicji norm wymuszających swoją właściwość). Projektodawca zdecydował się na wprowadzenie definicji w jednym przepisie, nie zaś na powoływanie się na te normy w kilku miejscach projektu ustawy. Sąd może wziąć pod uwagę normy bezpośredniego stosowania innego państwa, z którym dana sytuacja jest ściśle powiązana (art. 44 ust. 2 projektu). Wobec tego dokonuje oceny charakteru i celu tych norm, a także konsekwencji ich stosowania (niezastosowania). Przepis nie konkretyzuje, o jakie normy chodzi i czy sąd może je zastosować w każdej sytuacji. Nacisk położony jest na ścisły związek normy i danej sytuacji, nie ma mowy o stosowaniu tych norm według kryteriów obowiązującego prawa. Doktryna ocenia, że projektodawca w ten sposób otworzył się na potencjalnie szeroki zakres stosowania norm wynikających z porządku prawnego innego państwa³³.

Rozdział I dotyczy statutu personalnego w odniesieniu zarówno do osób fizycznych (art. 46—62 projektu), jak i do osób prawnych oraz organizacji niemających osobowości prawnej (art. 63—66 projektu). Ta część podejmuje m.in. kwestie zdolności prawnej (art. 46—49 projektu), problematykę osób zaginionych i zmarłych (art. 50—52 projektu), kwestie trwania i ustania zdolności do prowadzenia działalności gospodarczej oraz opieki nad osobami dorosłymi (art. 53—56 projektu) oraz problematykę imion i nazwisk (art. 57—62 projektu). W części dotyczącej osób prawnych i organizacji nieposiadających osobowości prawnej uregulowane są kwestie ważności ich utworzenia, zmiany statusu i rozwiązania osób prawnych (art. 64—66 projektu).

Podstawowym łącznikiem w przypadku zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych jest obywatelstwo (art. 47 ust. 1 projektu oraz art. 48 ust. 1 projektu). Co do zasady prawem właściwym dla ustalenia lub zmiany brzmienia nazwiska jest prawo obywatelstwa dziecka lub *lex fori*, w zależności od wyboru dokonanego przez rodziców lub opiekunów prawnych (art. 58 ust. 1—3 projektu).

Projekt proponuje bardzo istotne zmiany w określaniu prawa właściwego dla osób prawnych. Artykuł 64 ust. 1 projektu wprowadza łącznik miejsca rejestracji w miejsce dotychczasowego łącznika miejsca założenia osoby prawnej. W projekcie podjęto starania szczegółowego ujęcia zakresu statutu personalnego osób prawnych. Zgodnie z art. 65 projektu statut personalny obejmuje: charakter prawny osoby prawnej, zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych, skuteczność utworzenia i rozwiązania,

³³ V.Ž. Čolović, *Norme neposredne primene i javni poredak*, „Strani pravni život” 2022, No 3, s. 349—366.

formę prawną prowadzenia działalności, firmę i znak osoby prawnej, wewnętrzną organizację, zakres reprezentacji, nabycie i utratę praw udziałowych i właścicielskich, prawa i obowiązki wynikające z udziału w osobie prawnej, odpowiedzialność za naruszenie obowiązków wynikających z praw udziałowych, zdolność procesową i zdolność do czynności procesowych w imieniu osoby prawnej. Na podstawie art. 66 ust. 1 projektu prawem właściwym dla łączenia i zmian organizacyjnych osób prawnych jest prawo rejestracji lub założenia osoby prawnej. Natomiast prawem właściwym dla osób prawnych w organizacji zgodnie z art. 64 ust. 2 projektu jest prawo państwa, w którym przebiegały procesy zakładania osoby prawnej. To rozwiązanie wychodzi naprzeciw postulatowi doktryny, która zauważa, że stosunki pomiędzy założycielami podmiotów prawnych powinny podlegać prawu właściwemu umowy stanowiącej o powołaniu osoby prawnej³⁴.

Rozdział II poświęcony jest zagadnieniom prawa rodzinnego (art. 67—113 projektu), w tym sprawom małżeńskim (art. 67—94 projektu), sprawom rodzicielskim, adopcji i alimentacji (art. 95—110 projektu) oraz sprawom ochrony przeciwko przemoc domowej (art. 111—113 projektu). Projekt zawiera również propozycje dotyczące stosunków majątkowych osób pozostających w związkach nieformalnych (art. 86—87 projektu).

Zgodnie z treścią art. 75 projektu prawem właściwym dla spraw małżeńskich (w zakresie praw i obowiązków pomiędzy małżonkami) w przypadku braku wyboru prawa właściwego jest prawo wspólnego obywatelstwa, a w braku takowego kolejno prawo państwa wspólnego zwykłego pobytu i ostatecznie prawo serbskie. Zgodnie z art. 81 projektu prawem właściwym dla małżeńskich ustrojów majątkowych w przypadku braku wyboru prawa właściwego jest prawo wspólnego zwykłego pobytu z momentu zawarcia małżeństwa, a w braku takowego kolejno prawo wspólnego zwykłego pobytu po zawarciu małżeństwa, prawo wspólnego obywatelstwa z momentu zawarcia małżeństwa, a ostatecznie prawo, z którym małżonkowie wspólnie posiadają najściślejszy związek, biorąc pod uwagę całokształt okoliczności. Mechanizm ustalania prawa właściwego dla małżeńskich ustrojów majątkowych jest stosowany odpowiednio także w odniesieniu do związków nieformalnych (art. 87 ust. 1 projektu).

W przypadku rodzicielstwa prawem właściwym jest w pierwszej kolejności prawo miejsca zwykłego pobytu dziecka, prawo obywatelstwa dziecka i ostatecznie prawo zwykłego pobytu rodzica, pod warunkiem, iż jedno z dwóch ostatnich rozwiązań uwzględni najlepszy interes dziecka (art. 96 ust. 1 projektu). Prawem właściwym dla adopcji jest prawo zwykłego pobytu osób adoptujących (art. 99 projektu). Podstawowym łącznikiem

³⁴ M. Petrović, *Ugovor...*, s. 50.

w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej jest *lex fori* (art. 105 projektu). Prawdziwym *novum* są regulacje dotyczące ochrony przeciwko przemocy domowej, które nakazują stosowanie w tych sprawach *lex fori* (art. 112 projektu). W zakresie spraw alimentacyjnych projekt wskazuje na zastosowanie przepisów Protokołu o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych z 23 listopada 2007 r. (art. 110 projektu).

Rozdział III dotyczy jurysdykcji i prawa właściwego dla dziedziczenia (art. 114—122 projektu). Kwestie dziedziczenia, podobnie jak kwestia pisowni nazwisk, mają ogromne praktyczne znaczenie dla licznej diaspory serbskiej na świecie. Szereg problemów prawnych i kwestii spornych pojawiało się w ostatnich latach tylko w ramach rozgraniczenia jurysdykcji i prawa właściwego w odniesieniu do państw byłej Jugosławii³⁵. Szczególną troską grupy roboczej było doprecyzowanie ogólnych postanowień o dziedziczeniu i wprowadzenie rozwiązań szczegółowych dotyczących autonomii wyboru prawa w zakresie rozporządzania majątkiem w drodze czynności prawnych za życia spadkodawcy (art. 120 projektu). W przypadku braku wyboru prawa prawem właściwym dla spraw spadkowych jest prawo państwa zwykłego pobytu z chwili śmierci spadkodawcy, chyba że z okoliczności sprawy wynika, iż inne prawo jest bardziej właściwe (art. 117 ust. 1—2 projektu).

Rozdział IV zawiera propozycje w zakresie praw rzeczowych (art. 123—134 projektu). W tej części zaproponowano m.in. szczególne rozwiązania dotyczące rzeczy wwożonych do Serbii (art. 129 projektu), dóbr kultury (art. 132 projektu) czy towarowych papierów wartościowych (art. 134 projektu). Przykładem nowatorskiego podejścia jest wyodrębnienie w rozdziale V regulacji dotyczących papierów wartościowych (art. 135—138 projektu), a w rozdziale VI własności intelektualnej (art. 139—141 projektu).

Sprawy rzeczowe podlegają tradycyjnie zasadzie *lex rei sitae* (art. 126 projektu i art. 128 ust. 1 projektu). Rewindykacja dóbr kultury nielegalnie wwiezionych do Serbii podlega prawu państwa, które dochodzi rewindykacji (art. 132 ust. 1 projektu). Prawem właściwym towarowych papierów wartościowych (w przypadku braku wyboru prawa) jest co do zasady prawo zwykłego pobytu wystawcy (art. 134 ust. 2 projektu), a w obrocie papierami wartościowymi prawo zwykłego pobytu pośrednika (art. 137 ust. 1 projektu). Prawem właściwym dla ustalenia istnienia, ważności, skutków, trwania i przeniesienia praw własności intelektualnej jest prawo miejsca rejestracji tych praw (art. 140 ust. 2 projektu).

³⁵ S. Đorđević, *Some remarks on prevention and resolution of positive jurisdiction conflicts between Croatian (member state) and Serbian courts in crossborder succession cases — from Croatian (EU) and Serbian point of view*, „Pravni Vjesnik” 2020, No 36 (2), s. 25—50.

Całość części szczególnej dotyczącej jurysdykcji i prawa właściwego zamykają regulacje rozdziału VII w zakresie stosunków umownych (art. 142—162 projektu) oraz rozdziału VIII w zakresie zobowiązań pozaumownych (art. 163—181 projektu).

Przepis art. 146 ust. 1 projektu wymienia 23 typy umów, dla których przewidziano różne łączniki w przypadku braku wyboru prawa właściwego. Zgodnie z art. 146 ust. 2 projektu umowy niewymienione w spisie zawartym w ust. 1 podlegają prawu właściwemu świadczenia charakterystycznego.

Prawem właściwym dla czynności prawnych towarzyszących stosunkom zobowiązaniowym (np. dla pełnomocnictwa do czynności prawej) jest prawo właściwe dla podstawowego stosunku zobowiązaniowego (art. 156 projektu). Istotne znaczenie ma zawarta w projekcie propozycja uregulowania prawa właściwego dla reprezentacji (pełnomocnictwa) w przypadku przekroczenia umocowania do działania wynikającego z umowy stron czy też skutków prawnych działania bez umocowania, a także stosunków pomiędzy pełnomocnikiem i mocodawcą w takich sytuacjach. Jest to *novum*, obecnie obowiązująca ustawa nie proponuje szczegółowych rozwiązań w tym zakresie, wobec czego ustalenie prawa właściwego odbywa się w oparciu o klauzulę ogólną z art. 2. W art. 157 ust. 2—5 projektu proponuje się zastosowanie do tych sytuacji prawa właściwego miejsca zwykłego pobytu pełnomocnika w okresie domniemanej reprezentacji. Rozwiązanie to jest już krytykowane w doktrynie, która proponuje rozważenie miejsca zwykłego pobytu lub siedziby dłużnika z charakterystycznym świadczeniem. W przypadku reprezentacji (pełnomocnictwa) dłużnikiem świadczenia charakterystycznego jest mocodawca. Może się zdarzyć, że osoba trzecia, z którą przedstawiciel zawiera umowę, nie zna miejsca zamieszkania lub siedziby przedstawiciela, co może mieć miejsce w przypadku, gdy przedstawiciel negocjuje z klientami-osobami trzecimi na targach i jednocześnie nie informował ich o swoim miejscu zamieszkania lub siedzibie³⁶.

Wreszcie w zakresie prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych podstawowym łącznikiem w przypadku odpowiedzialności za szkodę jest prawo miejsca, gdzie szkoda wystąpiła (art. 166 ust. 1 projektu). Prawem właściwym dla bezpodstawnego zobowiązania, *negotiorum gestio* oraz *culpa in contrahendo* jest co do zasady prawo właściwe dla stosunku podstawowego (art. 176 ust. 1 projektu, art. 177 ust. 1 projektu oraz art. 178 ust. 1 projektu).

³⁶ S. Dordević, *Određivanje...*, s. 109.

3. Oddziaływanie prawa Unii Europejskiej i kontekst akcesji Serbii do struktur unijnych

Wraz z przyjęciem Układu o stabilizacji i stowarzyszeniu między Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Serbii, z drugiej strony³⁷, który wszedł w życie 1 września 2013 r., Serbia jako państwo kandydujące do struktur unijnych zobowiązała się do stopniowego dostosowania i harmonizacji przepisów krajowych do porządku prawa Unii Europejskiej. Oczywiście w dziedzinie prawa prywatnego międzynarodowego nie istnieje szczególny obowiązek wprowadzenia konkretnych rozwiązań do porządku prawa krajowego przed przystąpieniem do Unii Europejskiej. Prawo unijne w zakresie norm prawa właściwego (a także jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach cywilnych) zawiera się bowiem w regulacjach (głównie rozporządzeniach), które będą automatycznie i bezpośrednio stosowane w Serbii, gdy stanie się ona członkiem Unii. Z tego powodu ich implementacja do prawa krajowego ani przed akcesją, ani po akcesji do Unii Europejskiej nie jest konieczna i oczekiwana ze strony organów Unii Europejskiej. Kilka państw członkowskich (w tym Polska, a także Chorwacja oraz Węgry)³⁸ zmieniło przepisy z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego dopiero kilka lat po akcesji.

Pracujący nad projektem nowej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym zespół prof. M. Živkovića (i część doktryny serbskiej) wychodził z trochę innego założenia niż realizowanie określonych przedakcesyjnych działań dostosowawczych. Potrzeba zbliżenia ustawodawstwa Serbii do prawa unijnego jest uwarunkowana bezpośrednim sąsiedztwem państw Unii Europejskiej. Przyjęcie norm prawa prywatnego międzynarodowego Unii Europejskiej odpowiada bowiem bieżącym i praktycznym potrzebom obrotu prawnego z zagranicą. W takich warunkach potrzeba zbliżenia norm prawa prywatnego międzynarodowego jest konieczna bez względu na rezultat procesu akcesyjnego. Nawet bowiem w wypadku braku akcesji Serbii do struktur unijnych, a przy kontynuowaniu współpracy i współzależności gospodarczych pomiędzy Serbią a Unią Europejską, niepewność prawa spowodowana różnicami w krajowych systemach prawnych stanowi przeszkodę w realizacji wymiany towarów i usług oraz w dostępie do rynku. Zarówno dla serbskich, jak i unijnych przedsiębiorców ważna jest pewność co do tego, jakie regulacje mają zastosowanie

³⁷ Dz.Urz. UE L 278 z 18.10.2013, s. 16.

³⁸ Wymienione państwa przyjęły nowelizacje ustaw w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego po akcesji do Unii: Polska (2011), Chorwacja i Węgry (2017).

i który sąd jest właściwy, tzn. aby implikacje dla prowadzonej działalności w jak najmniejszym stopniu zależały od tego, czy ewentualny spór będzie rozstrzygany przez sąd serbski czy też przez sąd państwa członkowskiego Unii Europejskiej. W scenariuszu, w którym Serbia stanie się członkiem Unii Europejskiej, przyjęcie zbieżnych z prawem Unii Europejskiej rozwiązań w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego miałyby walor swoistego uprzedniego osławiania się sądów z mechanizmami i instytucjami, które po wstąpieniu do Unii Europejskiej należy stosować jako prawo jednolite³⁹.

Z powyższych względów projektodawcy nie tylko nie zaproponowali rozwiązań dyskretnie wzorowanych na rozwiązaniach unijnych, ale wręcz w wyraźny sposób na taki zabieg powołali się w uzasadnieniu do projektu ustawy. Uzasadnienie wskazuje, iż projektodawcy przyjęli rozwiązania prawa prywatnego międzynarodowego w dziedzinie prawa zobowiązań umownych, zobowiązań pozaumownych, spraw rozwodowych i spraw spadkowych zbieżne z rozwiązaniami jednolitego prawa Unii Europejskiej, zawartymi w rozporządzeniach Rzym I⁴⁰, Rzym II⁴¹, Rzym III⁴² i Rzym IV⁴³ (w zakresie norm jurysdykcyjnych uzasadnienie wskazuje na zbieżność z rozwiązaniami zawartymi w rozporządzeniach Bruksela I⁴⁴ i Bruksela IIa)⁴⁵.

³⁹ M. Stanivuković, *Deset razloga zašto bi trebalo menjati Zakon o rešavanju sukoba zakona sa zakonima drugih zemalja (1982)*, „BRANIĆ Journal of Legal Theory and Practice of the Bar Association of Serbia” 2020, No. 4, s. 11–27.

⁴⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz. UE L 177 z 4.07.2008, s. 6 i n., z późn. zm.).

⁴¹ Rozporządzenie (WE) nr 864/2007/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II) (Dz.Urz. UE L 199 z 31.07.2007, s. 40 i n., z późn. zm.).

⁴² Rozporządzenie Rady (UE) nr 1259/2010 z dnia 20 grudnia 2010 r. w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozwodu i separacji prawnej (Rzym III) (Dz.Urz. UE L 343 z 29.12.2010, s. 10 i n., z późn. zm.).

⁴³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Rzym IV) (Dz.Urz. UE L 201 z 27.07.2012, s. 107 i n., z późn. zm.).

⁴⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Bruksela I, przekształcenie) (Dz.Urz. UE L 351 z 20.12.2012, s. 1 i n., z późn. zm.).

⁴⁵ Rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Bruksela IIa) (Dz.Urz. L 338 z 23.12.2003, s. 1 i n., z późn. zm.).

Z uwagi na zakończenie prac grupy roboczej pod kierownictwem prof. M. Živkovića w lipcu 2014 r. projekt ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym nie nawiązuje już do rozwiązań zawartych w unijnym rozporządzeniu z 2016 r. — Rzym V⁴⁶. Przykład ten unaocznia trudności dla państwa, które podejmuje trud zbliżania swojego ustawodawstwa do rozwiązań zewnętrznych (innego państwa czy organizacji międzynarodowej), które to podlegają przecież nieustannym zmianom. W tych warunkach trudno przesądzić, w którym momencie należy się zdecydować na zbliżanie do określonego porządku prawnego. Jeśli dodać do tego konieczność uchYLENIA po wstąpieniu do Unii Europejskiej krajowych regulacji (nawet tych najbardziej zbieżnych w sferze redakcyjnej) celem stosowania przepisów jednolitych prawa UE, to możemy mieć też wyobrażenie, dlaczego przyjęcie projektu ustawy nie jest takim oczywistym wyborem dla państwa kandydującego do Unii Europejskiej.

Co się tyczy projektu ustawy i jego zgodności z rozwiązaniami przyjętymi w rozporządzeniach unijnych (Rzym I, Rzym II, Rzym III i Rzym IV), to wskazać należy, iż podstawowe rozwiązania w zakresie prawa właściwego są kierunkowo zbieżne (pojawiają się drobne zmiany redakcyjne, polegające najczęściej na rozbiciu przepisów na większą liczbę odrębnych jednostek redakcyjnych, zmiany kolejności występowania przepisów itp.). Projekt serbski posługuje się łącznikami identycznymi z łącznikami z rozporządzeń unijnych. Wzorem rozporządzeń wprowadzono autonomię wyboru prawa właściwego jako rozwiązanie podstawowe (w art. 73 projektu — dla spraw małżeńskich, w art. 116 projektu — dla spraw spadkowych, w art. 165 projektu — dla zobowiązań, a w art. 165 projektu — dla zobowiązań pozaumownych).

Obecnie obowiązująca ustawa z 1982 r. proponuje rozwiązania dalekie od zbieżności z prawem Unii Europejskiej. Dość wskazać, iż zasadniczo ustawa opiera się na tradycyjnym łączniku obywatelstwa, od którego przecież prawo unijne systematycznie odchodzi. Tym niemniej doktryna serbska podjęła się trudu porównania stanu obecnej regulacji serbskiej i unijnych przepisów prawa prywatnego międzynarodowego. To ćwiczenie intelektualne doprowadziło do całkiem konstruktywnego wniosku, sformułowanego przez prof. M. Stanivuković, iż w odniesieniu do zobowiązań umownych Serbia potrzebowałaby stosunkowo najmniej zmian dla przyjęcia rozwiązań kierunkowo zbieżnych z prawem Unii Europejskiej. Polegałoby to na większym rozbudowaniu przepisów dotyczących autonomii woli stron (uszczegółowienie zasad autonomii woli stron, zawartych

⁴⁶ Rozporządzenie Rady (UE) 2016/1103 z dnia 24 czerwca 2016 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych (Rzym V) (Dz.Urz. UE L 183 z 8.07.2016, s. 1—29, z późn. zm.).

w przepisie art. 19), do istniejącego w art. 20 wykazu należałoby dodać kilka nowych umów, po czym należałoby dla umów niewymienionych w prawie strony wykonującej zastąpić prawo oferenta prawem właściwym dla świadczenia charakterystycznego⁴⁷. Podkreślić raz jeszcze należy, że powyżej zaproponowane rozumowanie było jedynie naukowym ćwiczeniem teoretycznym. W serbskim środowisku akademickim dyskusja zdominowana jest dychotomicznym wyborem (na zasadzie „albo-albo”) pomiędzy obecnie obowiązującą ustawą a projektem ustawy z 2014 r. W ostatnich latach nie pojawiły się bowiem konkretne i realne próby zmian legislacyjnych obecnie obowiązującej ustawy z 1982 r., w tym w duchu osiągnięcia pewnej zbieżności z trendami obecnymi w prawie Unii Europejskiej.

4. Wiążące Serbię umowy międzynarodowe zawierające przepisy o prawie właściwym

Serbia jest stroną 13 wielostronnych konwencji haskich⁴⁸, w tym 5 następujących konwencji dotyczących prawa właściwego:

- konwencji z dnia 5 października 1961 r. dotyczącej kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych;
- konwencji z dnia 4 maja 1971 r. o prawie właściwym dla wypadków drogowych;
- konwencji z dnia 2 października 1973 r. o prawie właściwym dla odpowiedzialności za produkty;
- konwencji z dnia 19 października 1996 r. o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci;
- protokołu z dnia 23 listopada 2007 r. o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych.

W odniesieniu do 8 z ww. 13 konwencji haskich (i odpowiednio 3 z 5 konwencji dotyczących prawa właściwego) stroną umowy była Socjalistyczna Federacyjna Republika Jugosławii (SFRJ). Po ustaniu funkcjonowania SFRJ z dniem 27 kwietnia 1992 r. powstał osobliwy stan niepewności

⁴⁷ M. Stanivuković, *Reform of conflict rules for contracts in Serbia and the European Union law model*, s. 439—457, <https://cupdf.com/document/reform-of-conflict-rules-for-contracts-in-serbia-and-reform-of-conflict-rules-for.html?page=1> [Dostęp: 13.04.2023 r.].

⁴⁸ Spis wszystkich konwencji haskich dostępny jest na stronie Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions> [Dostęp: 13.04.2023 r.].

prawnej co do związania Federalnej Republiki Jugosławii (w skład FRJ wchodziła Serbia oraz Czarnogóra) postanowieniami konwencji haskich z zakresu procedury cywilnej i prawa właściwego. Władze Federalnej Republiki Jugosławii uznawały się za sukcesora umów obowiązujących w stosunku do Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, podczas gdy niektóre państwa kwestionowały prawo do automatycznej sukcesji FRJ po rozwiązaniu SFRJ i wskazywały, iż FRJ nie jest jedynym państwem sukcesorem SFRJ. To drugie stanowisko prezentowało przede wszystkim Ministerstwo Spraw Zagranicznych Królestwa Niderlandów (depozytariusz konwencji haskich) oraz Biuro Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego. W konsekwencji holenderskie MSZ stało na stanowisku, iż FRJ powinno przystąpić do Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego oraz dostarczyć formalną notyfikację o sukcesji określonych haskich konwencji⁴⁹. Ostatecznie letni impas w podejściu do zagadnienia sukcesji zakończyło przystąpienie Serbii do Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego w dniu 2 kwietnia 2001 r. i dokonanie notyfikacji o sukcesji. Co ciekawe, po dokonaniu notyfikacji uznaje się, iż Serbię wiążą postanowienia 8 z ww. konwencji haskich ze skutkiem wstecznym, tj. od 27 kwietnia 1992 r.⁵⁰

Początkowy dobór konwencji haskich, którymi związała się SFRJ, został uzupełniony po przystąpieniu Serbii do Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego kolejnymi przystąpieniami. Doktryna serbska postulowała konieczność przystąpienia do instrumentów współpracy w zakresie doręczeń oraz aspektów proceduralnych w sprawach z elementem zagranicznym, zaś obszar prawa właściwego nie był w ostatnich latach objęty postulatami priorytetowego związania się⁵¹.

W Republice Serbii obowiązuje wiele dwustronnych umów międzynarodowych regulujących m.in. kwestie prawa właściwego. Najczęściej takie regulacje pojawiają się w „umowach o pomoc prawną” i „umowach o obrocie prawnym”, rzadziej także w „konwencjach konsularnych” czy „umowach o handlu i żegludze”.

Tylko niewielka część z ww. typów umów została zawarta przez Republikę Serbską, podczas gdy większość z nich została odziedziczona po

⁴⁹ M. Živković, *Validity Of The Hague Conventions In The Field Of International Private Law In The Legal System Of The Federal Republic Of Yugoslavia*, „Facta Universitatis. Law and Politics” 2001, No 5, s. 633—644.

⁵⁰ Informacje zawarte w tabelach obowiązywania (ang. *status table*) do każdej z wymienionych konwencji na stronie: <https://www.hcch.net/en/states/hcch-members/details1/?sid=65> [Dostęp: 13.04.2023 r.].

⁵¹ M. Živković, *O potrebi pristupanja naše zemlje pojedinim haškim konvencijama iz oblasti međunarodnog privatnog prava*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu” 2004, No 45, s. 101—115.

SFRJ, FRJ oraz Związku Państwowym Serbii i Czarnogóry⁵². Kwestie kolejnych sukcesji obecnie już nie budzą wątpliwości. Zgodnie z „Umową Belgradzką” z 2006 r. oraz art. 60 Karty Konstytucyjnej ZPSiC⁵³ Republika Serbska została prawnym następcą Związku Państwowego Serbii i Czarnogóry i w pełni odziedziczyła jego międzynarodową podmiotowość prawną i dokumenty międzynarodowe. W społeczności międzynarodowej nie powstały wątpliwości w przedmiocie sukcesji umów dwustronnych zawieranych przez ZPSiC oraz FRJ. Natomiast w przypadku obowiązywania umów dwustronnych zawartych przez SFRJ ich sukcesja nie była automatyczna i zależała od każdorazowego porozumienia pomiędzy stronami co do dalszego ich obowiązywania w stosunkach z Republiką Serbską. Dla przejrzystości i potrzeb organów orzekających i uczestników obrotu prawnego dostępny jest na stronie serbskiego Ministerstwa Sprawiedliwości spis umów, które obowiązują na podstawie umowy (porozumienia) o sukcesji z danym państwem⁵⁴.

Część z ww. umów dwustronnych obowiązuje w stosunku do państw będących państwami członkowskimi Unii Europejskiej (dokładnie jest to 15 umów dwustronnych). Postanowienia umów z poszczególnymi państwami członkowskimi mogą ulec zmianom w zakresie ich stosowania, w szczególności wobec przyjmowania na szczeblu unijnym przepisów zharmonizowanych dotyczących prawa właściwego. Serbia jest w tym wypadku adresatem propozycji państw członkowskich w zakresie rozwiązań zmierzających do eliminacji kolizji przepisów tych umów z prawem unijnym, jednak bez możliwości zawarcia nowych umów z uwagi na objęcie materii kompetencją organów unijnych. W tych okolicznościach pojawiają się w doktrynie serbskiej głosy co do potrzeby przyjęcia także w porządku wewnętrznym nowocześniejszych rozwiązań wzorem zmian w prawie Unii Europejskiej, a także co do dokonania przeglądu umów dwustronnych, które zostały przyjęte kilka dekad temu⁵⁵.

W stosunkach Polski z Serbią nadal obowiązuje umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii o obrocie prawnym w sprawach cywilnych i karnych, podpisana w Warszawie dnia 6 lutego 1960 r. (Dz.U. 1963, nr 27, poz. 162). Umowa

⁵² Związek Państwowy Serbii i Czarnogóry funkcjonował w okresie od 4 lutego 2003 r. do 5 czerwca 2006 r.

⁵³ Ustavne povelje državne zajednice Srbija i Crna Gora (Službeni list SCG, broj 1/2003 i 26/2005).

⁵⁴ Adres strony: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/25261/bilateralni-sporazumi-u-gradjanskim-stvarima-.php> [Dostęp: 13.04.2023 r.].

⁵⁵ S. Đurđević, *O potrebi izmene dvostranih ugovora o pravnoj pomoći u građanskim stvarima na snazi između Republike Srbije i država članica Evropske unije*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu” 2016, No 74, s. 267—287.

reguluje m.in. kwestie jurysdykcji i prawa właściwego (art. 20—48 Umowy) w następujących obszarach: zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych, ubezwłasnowolnienie, opieka i kuratela, sprawy małżeńskie, stosunki prawne między rodzicami a dziećmi, przysposobienie, uznanie osób zaginionych za zmarłe i stwierdzenie zgonu, forma czynności prawnych, sprawy majątkowe i sprawy spadkowe.

Co się tyczy tradycji współpracy Polski i byłej Jugosławii w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego, jako ciekawostkę warto wspomnieć inicjatywę słoweńskiego prof. Stanko Lapajnego podczas I Zjazdu Prawników Państw Słowiańskich w Bratysławie w dniach 8—10 września 1933 r. Reprezentujący wówczas jugosłowiańskie środowisko naukowe prof. S. Lapajne zaproponował wspólny dla Polski, Jugosławii, Czechosłowacji i Bułgarii projekt jednolitych rozwiązań w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego⁵⁶.

5. Podsumowanie

W ostatnich 15 latach Serbia obrała kurs w kierunku integracji z Unią Europejską. Dążenia te, chociaż niejednoznaczne i podlegające umiarkowanej dynamice, znajdują odzwierciedlenie w licznych procesach legislacyjnych, dostosowujących prawo krajowe Serbii do wymogów integracji z Unią Europejską⁵⁷. Obszar regulacji prawa prywatnego międzynarodowego podlega procesom zbliżania (nie zaś harmonizowania) prawa Serbii do regulacji stosowanych obecnie w państwach Unii Europejskiej.

W okresie tuż po publikacji projektu nowej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym (w dniu 15 lipca 2014 r.) trwało wzmożone zainteresowanie efektem prac nad ustawą. Sam przewodniczący grupy roboczej (prof. M. Živković) zapowiadał w mediach rychłe wejście w życie tekstu

⁵⁶ S. Lapajne, *Izenačenje mednarodnega privatnega in procesnega prava v slovanskih državah*, „Slovenski pravnik” 1933, Nr 11/12, s. 1—60. O inicjatywie wspomina również M. Krešić, *Yugoslav private law between the two World Wars*, in: *Modernisierung durch Transfer zwischen den Weltkriegen*, Hrsg. T. Giaro, Klostermann, Frankfurt am Main, 2007, s. 151—168. Kroniki ze zjazdu w Bratysławie dostępne są pod adresem: <https://www.npd.cz/npdweb/previewDocumentPart.xhtml?jsessionid=b822ca0cf7b7bbe9625726dd8ba5?hash=0bab68708ec0ac7fe3654db0ab00df9322940> [Dostęp: 13.04.2023 r.].

⁵⁷ Wykaz projektów legislacyjnych dotyczących wymiaru sprawiedliwości dostępny jest na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości Serbii: <https://www.mpravde.gov.rs/sekcija/53/radne-verzije-propisa.php> [Dostęp: 13.04.2023 r.].

nowej ustawy⁵⁸. Jednakże od zakończenia prac grupy roboczej mija już prawie 9 lat, a ustawa ta do dziś nie została przyjęta, a nawet nie rozpoczęły się prace parlamentarne w tym zakresie⁵⁹. Oficjalne dyskusje w ramach Rady ds. Prawa Prywatnego Międzynarodowego funkcjonującej przy Ministerstwie Sprawiedliwości Republiki Serbii zakończyły się podczas posiedzenia 18 września 2015 r. pełnym zatroskaniem stwierdzeniem, iż projekt nadal nie został przekazany do prac legislacyjnych serbskiego rządu i parlamentu⁶⁰. Projekt ustawy mimo to nadal „żyje” w piśmiennictwie serbskim i jest obecnie istotnym punktem odniesienia dla aktualnych rozważań na temat poszczególnych zagadnień prawa prywatnego międzynarodowego w Serbii. Zdarzały się i w ostatnim okresie wyraźne postulaty co do jak najszybszego powrotu do prac nad projektem, jak ten wyrażony w 2020 r. przez prof. M. Stanivuković⁶¹. Tym niemniej upływ tak długiego czasu od opracowania projektu każe dość ostrożnie formułować tezy, czy nowe regulacje w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego zostaną w ogóle przyjęte w najbliższym czasie, a jeśli nawet, to trudno również powiedzieć, czy w kształcie zaproponowanym w projekcie z 2014 r. Pozostaje nieodparte wrażenie, że podobnie jak w wielu innych dziedzinach, także w odniesieniu do regulacji prawa prywatnego międzynarodowego Serbia jest zawieszona między aspiracjami prounijnymi a nostalgią za dorobkiem byłej Jugosławii.

Bibliografia

Alihodžić J., Meškić Z., Duraković A., *Accepting EU private international law standards into the legal system of Bosnia and Herzegovina: what can be done while waiting for Godot?*, „Lexonomica” 2019, Vol. 11, No. 2.

Čolović V., *Klauzula odstupanja u međunarodnom privatnom pravu*, „Strani pravni život” 2019, No 63 (3).

Čolović V.Ž., *Kvalifikacija kolizione norme*, „Strani pravni život” 2018, No 3.

⁵⁸ Wywiad dla gazety „Danas” (data publikacji 27.07.2014 r.): <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/uskladjivanje-sa-praksom-eu/> [Dostęp: 10.04.2023 r.].

⁵⁹ Stan na 10 kwietnia 2023 r.

⁶⁰ Strona Ministerstwa Sprawiedliwości Serbii z protokołami z posiedzeń Rady ds. Prawa Prywatnego Międzynarodowego: <https://www.mpravde.gov.rs/sr/tekst/1675/sednice-saveta.php> [Dostęp: 10.04.2023 r.]. Według informacji na stronie ostatnie posiedzenie Rady miało miejsce 18 września 2015 r., a z posiedzenia spisano protokół nr 19 (dostępny na stronie).

⁶¹ M. Stanivuković, *Deset...*

- Čolović V.Ž., *Norme neposredne primene i javni poredak*, „Strani pravni život” 2022, No 3.
- Dorđević S., *Merodavno pravo za ugovor o distribuciji u međunarodnom privatnom pravu Srbije*, Zbornik radova „Usluge i prava korisnika”, Kragujevac, 2020.
- Dorđević S., *Određivanje merodavnog prava za ugovorno zastupanje*, Zbornik radova „Usluge i vladavina prava”, Kragujevac, 2021.
- Dorđević S., *Postupanje javnog beležnika prilikom zaključenja sporazuma o zakonskom izdržavanju sa elementom inostranosti — nekoliko napomena iz ugla međunarodnog privatnog prava*, „Revija Kopaoničke Škole Prirodnog Prava” 2022, No 2.
- Dorđević S., *Postupanje javnog beležnika prilikom zaključenja ugovora koji za predmet ima sticanje stvarnog prava na nepokretnosti koja se nalazi u inostranstvu — nekoliko napomena iz ugla međunarodnog privatnog prava*, „Revija Kopaoničke Škole Prirodnog Prava” 2020, No 2.
- Dorđević S., *Primena međunarodnog privatnog prava u javnobeležničkoj praksi (kratka uputstva i objašnjenja)*, strona notariatu serbskieg (Javnobeležnička komora Srbije): https://beleznik.org/public/documents/upload/uputstvo_zaprimenu_mpp_u_jb_praksi.pdf [Dostęp: 13.04.2023 r.].
- Dorđević S., *Some remarks on prevention and resolution of positive jurisdiction conflicts between Croatian (member state) and Serbian courts in crossborder succession cases — from Croatian (EU) and Serbian point of view*, „Pravni Vjesnik” 2020, No 36 (2).
- Durđević S., *O potrebi izmene dvostranih ugovora o pravnoj pomoći u građanskim stvarima na snazi između Republike Srbije i država članica Evropske unije*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu” 2016, No 74.
- Jessel-Holst Ch., *The Reform of Private International Law Acts in South East Europe, with Particular Regard to the West Balkan Region*, „18 Annals Fac. L.U. Zenica” 2016, Vol. 133.
- Jovanović M., *Inostrane registrovane istopolne zajednice života pred kolizionim pravilima srpskog međunarodnog privatnog prava: crno-beli odraz slike dužinih boja?*, w: Zbornik „Liber amicorum Gašo Knežević” 2016.
- Krešić M., *Yugoslav private law between the two World Wars*, in: *Modernisierung durch Transfer zwischen den Weltkriegen*, Hrsg. T. Giaro, Klostermann, Frankfurt am Main, 2007.
- Lapajne S., *Izenačenje mednarodnega privatnega in procesnega prava v slovenskih državah*, „Slovenski pravnik” 1933, Nr 11/12.
- Matić Z., *The Yugoslav Act Concerning Private International Law*, „Netherlands International Law Review” 1983, Vol. 30, Issue 02.
- Nikolić A., *Posledice nemogućnosti utvrđivanja sadržine merodavnog stranog prava u sudskim postupcima sa elementom inostranosti — de lege lata i de lege ferenda*, w: *Identitetški preobražaj Srbije, Prilozi projektu 2017 — kolektivna monografija*, red. R. Vasić, B. Čučković, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Belgrad, 2018.

- Petrović M., *Ugovor o ortakluku iz ugla međunarodnog privatnog prava srbije*, „Revija Kopaoničke Škole Prirodnog Prava” 2022, No 2.
- Ristić B., *Uloga klauzule javnog poretka kod ugovora sa međunarodnim elementom*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad” 2018, No 52 (3).
- Šarčević P., *The New Yugoslav Private International Law Act*, „The American Journal of Comparative Law” 1985, Vol. 33, No. 2.
- Šaula V., *Public policy and its role in contemporary circumstances*, „Godišnjak pravnog fakulteta” 2019, Vol. 1 No. 41.
- Šaula V., *Reform of private international law in countries successors of the former Yugoslavia: new legal challenges v. legal tradition*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad” 2019, No 53 (4).
- Stančić M., *Nasledna prava supružnika iz istopolnog braka zaključenog u inostranstvu i primena supstitucije*, „Revija Za Evropsko Pravo” 2016, Nr 18 (2—3).
- Stanivuković M., Živković M., *Međunarodno privatno pravo: opšti deo*, wyd. 7, Beograd, 2021.
- Stanivuković M., *Deset razloga zašto bi trebalo menjati Zakon o rešavanju sukoba zakona sa zakonima drugih zemalja (1982)*, „BRANIČ Journal of Legal Theory and Practice of the Bar Association of Serbia” 2020, No. 4.
- Stanivuković M., *Lično ime deteta u srpskom međunarodnom privatnom pravu*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad” 2017, vol. 51, br. 1.
- Stanivuković M., *Reform of conflict rules for contracts in Serbia and the European Union law model*, s. 439—457, <https://cupdf.com/document/reform-of-conflict-rules-for-contracts-in-serbia-and-reform-of-conflict-rules-for.html?page=1> [Dostup: 13.04.2023 r.].
- Stojšić-Dabetić J., *Prinudne norme neposredne primene u međunarodnom privatnom pravu*, „Pravo — teorija i praksa” 2018, Vol. 35, No 4—6.
- Živković M., Marjanović S., *Nekoliko pitanja u vezi s primjenom međunarodnih ugovora u međunarodnom privatnom pravu republike srbije*, „Pravni Vjesnik” 2019, Vol. 35, no 3/4.
- Živković M., *Primena kolizione norme međunarodnog privatnog prava na pravo države sa nejedinstvenim pravnim područjem*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu” 1982, No 22.
- Živković M., *Validity Of The Hague Conventions In The Field Of International Private Law In The Legal System Of The Federal Republic Of Yugoslavia*, „Facta Universitatis. Law and Politics” 2001, No 5.
- Živković M., *O potrebi pristupanja naše zemlje pojedinim haškim konvencijama iz oblasti međunarodnog privatnog prava*, „Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu” 2004, No 45.
- Živković M., *O primeni haškog protokola o merodavnom pravu za obaveze iz državanja u međunarodnom privatnom pravu republike srbije*, 2013, No 65.